

İLÂHÎ DİNLERDE YEMİN, KEFFARET VE KURBAN*

*Dr. Nermin ÖZTÜRK***

Abstract

Oath, Atonement and Sacrifice in Divine Religions

In this study; oath, atonement and sacrifice, those which keep their importance in the daily life, are studied by the relationship between them and uncovering the role of the sacrifice as the atonement is selected as an other goal, but sacrifice is not studied as an independent phenomena. All the studies are performed by taking the Holy Books as the reference. Oath, atonement and sacrifice concepts in various communities from primitive beliefs to this day's religion systematics are shortly examined to enhance the point of view of the reader on the subject.

I.Yemin, Keffaret ve Kurban Konusuna Genel Bakış

I.I. Yemin

Konuşulan veya iddia edilen husustaki samimiyeti ifade ettiğinden dolayı tarih boyunca sık sık kullanılan yemin, günümüzde de gerçeği ortaya çıkarmakta kullanılan etkili bir yöntemdir. Yeminde kutsal bir değeri, bir varlığı, özellikle de Tanrı'yı şahit göstererek bir söz verme ya da belirli bir beyanın doğruluğunu tasdik etme söz konusudur. Kutsal sayılan bir varlığı şahit göstererek yemin etmenin kökeni ise Sümer uygarlığına (M.Ö.4000-3000) ve Eski Mısır'a kadar uzanmaktadır. Babil kralı olan Hammurabi'nin (M.Ö.1728-1686) kanunlarında da yasal yeminlere rastlanmıştır.¹

Yemin sadece sözlü bir eylem olmakla kalmamış, yeminle aynı değerde olduğu kabul edilen ve kendisiyle bir bütün teşkil eden davranışların ona eşlik

* Bu makalede, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1996 yılında hazırlanan aynı adlı doktora tezi esas alınmıştır

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi

¹ The Encyclopedia of Religion and Ethics, c:1, New York 1951, "Oath"md.

ettiği görülmüştür. Bunlar arasında en sık görülenleri el veya ayak parmaklarının kaldırılması ile kutsallığına inanılan nesnelere el sürülmesi olayıdır. Bu kutsal nesnelere ise insan vücudunda saç, sakal ve ten olabildiği gibi, Hıristiyanlıkta kutsal yazılar ve Germenler'de yemin yüzüğü veya erkek domuz kılı gibi maddeler de olabilmektedir. Çin'de ise yemin ederken parmak ısırma ve kol yarma olaylarına rastlanır.² Hinduizmde bazen kutsal Ganj nehrinden alınan suyla yemin edilir.³ Yeminin bir kurbanla bağlantılı olarak uygulanması da sıkça rastlanan durumlardandır. Mesela Çin'de beyaz renkli hayvanlar (tavuk, at gibi) tercih edilir.⁴ Eski Türk kabilelerinde de "kurban kesme" yemin töreninin ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle de beyaz at tercih edilir.⁵ Ayrıca Türklerde içme yoluyla yapılan and törenleri vardır.⁶ Eski Arap kabilelerinde uygulanan "şamla ve namla yemini"nde ise gübre, kül ve bez parçası gibi bir takım maddeler yemine eşlik etmektedir. Boydan boya hatlarla bölünen bir dairenin içine bu malzemeler konduktan sonra bir de karıncalar konup yine dairenin içinde olacak şekilde kılıç saplanırsa yeminin azameti daha da artmaktadır. Eski Araplarda rastlanan başka bir yeminde ise ele bir odun parçası alınmakta veya çadırın orta direği tutulmaktadır.⁷ Yeminin bir adakla birlikte gerçekleştirildiği durumlar da vardır.⁸

Yemin ederken en çok görülen davranış şekli monoteist dinlerde Tanrı, politeist dinlerde ise tanrılar adına yemin etmedir. Daha sonra kutsallığına inanılan objeler gelmektedir ki bunlar da zamana, mekana ve halklara göre (savaşçı, ziraatçı v.b.) değişiklik göstermektedir. Mesela Germenler, Eski Yunanlılar, Romalılar ve İskitler gibi bazı halklarda kılıç ya da başka silahlar üzerine yemin geleneğine rastlanmaktadır.⁹ Kılıç üzerine yemin eden bir halk da Eski Türklerdir.¹⁰ Göğe yapılan yemin de Eski Türkler için çok önemlidir.¹¹ Bunlardan başka Eski Türkler yüksek dağları ve pınarları hayırlı ruhların makamları saydıkları için "Tanrı'nın makamı" olan dağ üzerine de yemin etmişlerdir.¹² Ur Hanedanlığı (M.Ö. 3000) zamanında kral adına yapılan yemin kayıtları bulunmuştur. Hammurabi Krallığı sırasında da Tanrı, kral ve bazen de şehir adına

² Die Religion in Geschichte und Gegenwart, c:2, Tübingen 1986, "Eid" md.

³ Ana Britannica, c:22, İstanbul, 1994, "Yemin" md.

⁴ Die Religion in Geschichte und Gegenwart, "Eid" md.

⁵ Jean Paul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, (çev: Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994, s.191; Abdülkadir İnan, Makaleler ve incelemeler "Eski Türklerde ve Folklorunda And", Ankara 1968, s.317.

⁶ Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara 1991, c:4, s.172.

⁷ İslam Ansiklopedisi (M.E.B.Yay.), c:6, İstanbul 1986, "Kasem" md.

⁸ The Encyclopedia of Religion, Editör: Mircea Eliade, c:15, New York 1986, "Vows and Oaths" md.

⁹ Ana Britannica, "Yemin" md.

¹⁰ Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul 1978, s.107.

¹¹ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Ankara 1958, s.117, 180.

¹² Turan, a.g.e., s.107.

yeminler yapılmıştır.¹³ Eski Mısır'da ise Kişiler çoğunlukla hayatları üzerine yemin etmişlerdir.¹⁴ İslam öncesinde Araplar ruhları ve hayatları, şerefleri ve kuvvetleri, zülüfleri ve mızrakları gibi şereflerinin taalluk ettiği bazı şeyler üzerine yemin etmişlerdir.¹⁵ Yine Eski Araplarda ilahlar, ecdad, kabe, mezarlar, kurban ve kurbanlık hayvan sahipleri üzerine edilen yeminlere rastlanır. Kahinler genellikle tabiat tezahürleri üzerine yemin etmişlerdir. İçerisine tuz atılan kabile ateşi de üzerine yemin edilen objelerdendir.¹⁶

Yemin her yerde yapılabildiği gibi bazen de amaca bağlı olarak özel mekanlarda gerçekleştirilmiştir. Mesela Babililer ve Asurluların yemin ederken "Tanrının önünde..." ifadesini kullandıklarından dolayı tapınağa gittikleri görülmüştür. En sık görülen yer tapınağın giriş kapısıdır. Ancak başka yerlerden de söz edilmektedir.¹⁷ Bazen de kutsal olduğuna inanılan bir mekana tanrı amblemi getirilerek yemin edilmiştir.¹⁸ Eski Araplarda kutsal bir mahal yakınında olmak veya kurbanlık bir hayvanın yanında olmak tercih edilmiştir.¹⁹

Her ne kadar yemin kutsal değerler veya nesnelere üzerine yapılıyor ve içtenliği ifade ediyorsa da aksi olabilecek durumların ihtimali de unutulmamış ve yalan yere edilen yeminler için bir takım müeyyideler getirilmiştir. Günümüzde bile halk arasında itibar gören belirli el ve ayak parmağı tutuşları, kutsal yazılara dokunmaktan kaçınma, ayağını yerden kaldırma gibi yemini geçersiz kıldığına inanılan bir takım uygulamalar vardır. Yahudilerde diliyle yemin edip kalbiyle geçersiz kılabilme söz konusudur. Hindistan'da ise bir Brahman veya kadın lehine yalan yemin affedilebilmektedir.²⁰ Eski Araplarda ise yeminini bozmak zorunda kalan kimse, halkın önünde elbisesinin bazı kısımlarını koparıp yırtmaktadır.²¹

I.II. Keffaret

İnsanlar hatalı davranışları ve günahları yüzünden çoğu kez pişman olmuşlar ve Tanrı veya kutsal varlıklarla aralarındaki ilişkinin bozulduğunu düşünerek bunu yeniden tesis etmenin çarelerini aramışlardır. İşte kelime anlamı olarak "gidermek, tamir etmek" gibi anlamları olan keffaret bütün dinlerde fakat farklı şekillerde, dini yaşantıyı kolaylaştırıcı ve vicdanı rahatlatıcı bir etken olarak kendini göstermektedir.

Dinlerin genelinde en sık rastlanan keffaret vasıtalarının başında gelen su, hemen hemen bütün halklarda karşımıza çıkmaktadır. Çünkü suların görü-

¹³ The Encyclopaedia of Religion and Ethics, "Oath" md.

¹⁴ Ana Britannica "Yemin" md.

¹⁵ İslam Ansiklopedisi (M.E.B.Yay.) "Kasem" md.

¹⁶ A.g.md.

¹⁷ The Encyclopaedia of Religion and Ethics, "Oath" md.

¹⁸ Die Religion Geschichte und Gegenwart "Eid" md.

¹⁹ İslam Ansiklopedisi (M.E.B.Yay.), "Kasem" md.

²⁰ Die Religion Geschichte und Gegenwart, "Eid" md.

²¹ İslam Ansiklopedisi (M.E.B.Yay.), "Kasem" md.

nüšte biçimleri çözme, ilga etme, hayat verme, temizleme özellikleri olduğu gibi, spirtüel olarak ta günahları yıkayıp, insanları saflaştıracağına ve günahkarlıkla çoraklaşmış ruhlara yeniden hayat vereceğine inanılmaktadır.²² Müslümanlarda abdest, Hristiyanlarda vaftiz, Yahudilerde mikve, daha öncesinde Nuh tufanı, Sihlerde Altın Mabet önündeki havuz hep arındıran sulardır. Hinduizmde de Ganj nehri, içinde yıkanıldığında günahları arındıran bir nehirdir.²³ Cherokee kızılderililerinde ise bir sürü tören, oruç, yıkanma ve arınmalardan ibaret olan keffaret şenlikleri yapılmaktadır. Yıkanma sırasında suya girip, eski elbiselerini akıntıya bırakarak bununla birlikte kirliliklerinin de uzaklaştığına inanmaktadırlar.²⁴

Su kadar etkili (belki daha da fazla) bir başka keffaret aracı kurbandır. Kurban; koyun, keçi, köpek, domuz v.b. bir hayvan olabileceği gibi şarap, kırmızı, piring, ekmek, yumurta gibi bir yiyecek veya içecek de olabilir. Hatta Hristiyanlıkta olduğu gibi bazen bir insandır. Hz. İsa'dan çok önce de insan kurbanlara rastlanmıştır. Mesela Batı Asya'nın Sami ırkları arasında kralın, ulusal bir tehlike anında kendi oğlunu halk adına kurban ettiğini, Fenikelilerin de salgın hastalık, kuraklık ya da savaşta yenilme gibi büyük felaket günlerinde en sevdikleri çocuklarından birini Baal'e kurban ettiklerini tarih göstermektedir.²⁵ Çocuk kurbanlarına Rusya'da, Florida kızılderililerinde ve Doğu Afrika'daki bazı halklarda da rastlanmaktadır.²⁶

Günlük hayatımızda bir deyim olarak sıkça duymaya alıştığımız "günah keçisi" kavramı ise, bilhassa milli-dini cemaatlerde, cemaatle ilgili ahlaki ve hukuki suçların cezası olarak özel bir yer tutmaktadır. Millet bütünüyle suçlu olduğu için çok güçlü ve sihirsiz karakterli törenlerle günahlardan kurtulmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu törenlerin ortak yönü herkesin günahını yüklenen bir "günah keçisi" olmasıdır. Aslında "günah keçisi" bir deyimdir. Çünkü günahı yüklenen her zaman keçi değildir. Bu hususta çok farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Mesela Californialı Pomo'larda ve Çin'deki ilkel kabilelerde günah keçisi bir insandır. Ceram adasında içi yiyeceklerle dolu küçük bir gemi veya teknedir. Hindistan'da piliç, keçi, domuz veya buffalodur, Aymara kızılderililerinde ise lamadır. Yahudilikte ise keçidir.²⁷ Eski Yunanistan'da kutlanan ve kollektif bir bağışlanma olan Thargelies bayramında ise daha değişik bir uygulama ile karşılaşılmaktadır: Bir sünger yardımıyla cemaatin bütün hataları emilmektedir.²⁸

²² Mircae Eliade, *İmgeler Simgeler*, (çev: M. Ali Kılıçbay), Ankara 1992, s.181-192.

²³ Osman Cilacı, *Dinler ve İnsanlar*, Konya, 1990, s.199.

²⁴ James G. Frazer, *Altın Dal*, (çev: Mehmet H. Doğan), İstanbul 1991, c:1, s.229.

²⁵ A.g.e., s.229.

²⁶ A.g.e., s.230.

²⁷ A.g.e., s.170-202.

²⁸ Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, (çev: Mehmet Aydın), Konya 1994, s.71.

Bunlardan başka en sık görülen keffaret vasıtaları ise şunlardır: Oruç tutmak, sadaka vermek, kutsal metinlerden okumak, günah itirafında bulunmak ve yıkanmak. Hatta bazen mekanik bir eylem bile keffaret aracı olabilmektedir: Tibet'te dua değirmenini çevirmekle otomatik olarak günahlar af olmaktadır. İlkelerde görülen ilginç bir uygulama ise günahlardan kurtulup içini temizleyebilmek için kusturucu bir ilacın içilmesi olayıdır.²⁹ Mesela Aşağı Missisipi'de yaşayan bir Kızılderili kabilesi olan Natchez'ler arınmak için "kan kökü" dedikleri bir kökten çıkardıkları birkaç damlayı içerler. Bu, bir tür sinir otundan çıkarılmış kırmızı bir içki olup, kusturucu etkisi oldukça şiddetlidir.³⁰

I.III. Kurban

İnsanın yaratılışından günümüze değin farklı şekillerde ve farklı amaçlar ile sürüp gelen kurban olayı Dinler Tarihinin önemli bir konusunu teşkil etmektedir.

"Kurban" kelimesi lügatlerde birbirinden pek farklı olmayan şekillerde tanımlanmıştır. Genel olarak diyebiliriz ki kurban; Allah'a, mabuda veya kutsal sayılan bir varlığa takdim edilen sunudur. İnsanlar için değeri olan hemen her şey ise sunu olarak kullanılabilir. Canlı (kanlı) kurbanlıklar olabildiği gibi cansız (kansız) kurbanlıklar da olmakta veya bunların yerini sembolik bir şey de alabilmektedir.

İlkel dinlerde kurbanın hayatının yok edilmesiyle tanrıya hayat ve güç geldiğine inanılmaktadır. Bundan dolayı sunulan kurbanların besili ve sağlıklı olmasına özen gösterilmiştir.³¹ Hayat, kurban aracılığıyla tanrısal kaynağına dönmekte ve o kaynağın gücünü yani hayatını yenileyip tazelemektedir. Hayat, hayatla beslenmektedir.³²

Kurban; günlük, haftalık, aylık, mevsimlik, yıllık olabildiği gibi basit bir sebeple herhangi bir zamanda da sunulabilmektedir.

Kurban sunuşlarında ise övme, teşekkür etme, yalvarma ve keffaret gibi nedenler bulunmaktadır. Bu çalışmanın da özünü oluşturan "keffaret" amaçlı kurbanlar, bazen kötülüklerin ve talihsizliklerin önlenmesi veya ortadan kaldırılması, bazen de yapılan hataların affettirilmesi için sunulmuşlardır.

Şeytan, kötü ruhlar, vb. gibi ahlaki düşüncelerden yoksun varlıkların ne yapacakları belli olmadığından, onları öfkeliendirebilecek olan şeyler keffaret kurbanları ile önlenmeye çalışılmıştır. Buradaki amaç onlarla samimi olmak, iyi ilişkiler kurmak değil, sadece onların insanları barış ve huzur içinde bırakmasıdır. İyi ilişkiler ise ancak yüksek varlıklarla kurulabilir. Onlar kusursuz olduklarından, onlarla ilişkilerin bozulması ancak ilahi hatalar sebebiyledir. Bu yüzden

²⁹ Der Grosse Brockhaus, c:2, Weisbaden 1958, "Busse"md.

³⁰ Frazer, a.g.e., c:2, s.344.

³¹ Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1962, s.402.

³² Ana Britanica, c:14, "Kurban"md.

onlara sunulan keffaret kurbanları gönül verme ve yatıştırımayı ifade etmektedir.³³

Dinler Tarihinde kurbanlar kanlı ve kansız olmak üzere ayrılırlar. Kanlı kurbanlar insanlar ve hayvanlardır. İnsanlardan kurban olarak seçilenler; kadın, erkek veya çocuk olabilir. Özellikle Eski Samilerde insan kurbanının çok yaygın olduğu tespit edilmiştir. Mesela; tunçtan yapılan tanrı Baal heykelinin fırın şeklindeki karın kısmında çocuklar yakılarak, kendisi doyurulmakta imiş.³⁴ Fenikeliler de en çok sevdikleri çocuklarından birini salgın hastalık, kuraklık veya savaşta yenilme gibi büyük felaket günlerinde Tanrı Baal'e kurban ederlermiş.³⁵

Kurban edilecek hayvanlara gelince; sunulandan, sunandan, sunuş sebebinden seçilmesine, kutsanmasına, süslenmesine, kesilmesi veya yakılmasına ve sunuş yerlerine değin (ağaç, su, dağ, mezbah v.b.) büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Mesela; gökyüzünün ilahi varlıkları için parlak renkli hayvanlar sunulurken, yeraltının kutsal varlıkları, korkulan şeytani varlıklar ve ölümler için siyah renkli hayvanlar sunulmaktadır.³⁶

Kansız sunular genellikle bitkisel nesnelere ve içeceklerdir. Meyveler, yumrulu kökler, hububat, bunlardan elde edilen besinler (yemek, yağ, pişmiş şeyler) ile içkiler, süt ve süt ürünleri gibi. Kurban olarak kullanılan cansız maddeler arasında kumaşlar, mücevherat, değerli taşlar, silahlar ve para da vardır. Çinlilerin sunu olarak ipek kumaş parçaları ve yeşim taşı kullandıkları bilinmektedir.³⁷

Dinler Tarihinde kurbanın yerini alan sembolik şeylere de rastlanır. Bu durum çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. İnsanlar kurban etmek için bir hayvan bulmakta zorlandıklarında, onun ekmekten veya balmumundan yapılmış heykelini sunmakta bir sakınca görmemişlerdir. Gerçek hayvan kurban edemeyen fakir halk da onların hamurdan yapılmış heykelciklerini sunmuştur.³⁸ Mesela, Hindistan'da bir aslan, kaplan veya insan kurban edilmesi gerektiğinde tereyağ, macun ya da arpa unundan bir aslan, kaplan veya insan tasviri yapıp, bunlar kurban edilmiştir.³⁹

Özellikle insanların sunuldukları kanlı kurban durumlarında insanın yerini hayvan veya buna bedel olabilecek başka bir şey alabilmiştir. Yine eskiden insan kurban eden Hindistanlı Gond'larda bugün insanın yerini saptansamandan yapılan adam almıştır.⁴⁰ Bazen de insanın tüm bedeni yerine vücudundan herhangi bir uzvunun kesilip yarılarak kan akıtılmak suretiyle yahut da

³³ The Encyclopaedia of Religion, c:12 "Sacrifice" md.

³⁴ Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, İstanbul 1966, s.143.

³⁵ Frazer, a.g.e., c:1, s.229

³⁶ The Encyclopaedia of Religion, "Sacrifice" md.

³⁷ Osman Cilacı, İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, İzmir 1980, s.106.

³⁸ Frazer, a.g.e., c.2, s.83.

³⁹ A.g.e., c:1, s.246.

⁴⁰ A.g.e., c:1, s.246.

o uzvun bir kısmının veya tamamının kesilip kopartılmasıyla kurban olayının gerçekleşmiş sayıldığı durumlar olmuştur. Mesela sünnet veya parmak kesilmesi gibi.⁴¹

Zaman geçip insanlar uygarlaştıkça insan kurban etme törenlerinin taklitleriyle yer değiştirdiği de olmuştur: Bir Hindu bir maymunu, kobra yılanını veya bir av kuşunu Vişnu'ya tapanların önünde öldürdüğünde veya kötü bir davranışta bulunduğu anda, bir insanı yalandan kurban edip sonra yeniden diriltilerek cezasını ödemesi gerekmektedir. Bunun için kurbanlık insanın kolunda bir yara açılır, kan akar, adam fenalaşır, yere düşer ve ölmüş gibi yapar. Daha sonra Vişnu'ya tapanlardan birinin kalçasından akıtılan kan serpilerek yaşama döndürülür. Seyirci kalabalığı bu taklit ölümün ve yaşama döndürülmenin gerçek olduğuna tam olarak inanır.⁴²

Kurbanın sunuş şekilleri ise kurbanın cinsine, alıcısına ve amacına göre farklılık göstermektedir. Eğer kurbanı kabul eden ilahi varlık onu yemeyecek, ancak ruhunu ya da hayatını kabul edecekse, ruhunu duman şeklinde çıkarmak için kurban yakılabilmektedir. Özellikle kan, hayatın taşıyıcısı olarak değerlendiriliyorsa kanın akıtılması gerekmektedir. Eğer kurban yer altı varlıkları içinse ya gömülmekte veya kanın bir delikten akıtılması sağlanmaktadır. Sudaki ilahlar veya ruhlara için sunulan kurbanlar ise şelalelere, kuyulara, derelere vb. yerlere sarkıtılmaktadır. Kurban şayet bir ahitnameyi sağlıyor veya yeniliyorsa o takdirde genellikle yenmektedir. Kurban kanının bir kısmının sunağa dökülüp bir kısmının da kurban ortaklarının üzerlerine serpilmesi, birlikteliği simgelemektedir. Yakma sunularında ise kurbanın tamamıyla yakılması, ilahi varlığa tam bir boyun eğişi ifade etmektedir.⁴³

II. İlahi Dinlerde Yemin

II.I. Yahudilikte Yemin

Eski Ahid'de hem Allah'ın hem de insanların yemin ifadelerine oldukça sık rastlanır. İnsanların etmiş oldukları yeminler genellikle sözlerinin doğruluğunu veya şeref ve haysiyetlerini tasdik edici mahiyette olup, ferdi ve çok önemsiz meselelerden, çok önemli toplumsal meselelere değin, geniş bir kullanım alanını kapsamaktadır.

Eski Ahid'de en çok göze çarpan yemin ifadeleri lanet ve beddua okuma şeklinde olanlardır. İkinci sırayı ise şartlı cümle şeklinde olan yemin ifadeleri almaktadır. Allah adına yapılan yeminler, kral veya güçlü kimseler adına yapılan yeminler ve hatta hayvanlar adına yapılan yeminler de vardır.

Lanet okuma şeklinde yapılan yeminlerde eğer kişi gerçeği söylemiyorsa, lanet etkili olacak şekilde yaptırılmaktadır. Mesela; zina ile suçlanan kadının

⁴¹ The Encyclopaedia of Religion, "Sacrifice" md.

⁴² Frazer, a.g.e., c:1, s.246.

⁴³ The Encyclopaedia of Religion, "Sacrifice" md.

kendini temize çıkarabilmesi için özel olarak hazırlanmış bir su içirilerek iffetli olduğuna dair yemin etmesi istenir. Kadın, yalan söylemesi halinde bu lanetlenmiş suyun sindirim sistemine ve vücuduna vereceği zararları peşinen kabul etmiş demektir. Gerçekten zina işlememiş ise zaten bu suyun ona zararı dokunmayacaktır.⁴⁴ Lanet ifade eden sözcüklerin bulunmadığı yemin cümlelerinde ise genellikle şartlı cümle yapısı hakimdir.⁴⁵

Allah adına yapılan yeminlerde daha çok "...hay olan Rabbin hakkı için..." ifadesi kullanılmaktadır.⁴⁶ Bazen de Allah yemine şahitlik etmek üzere zikredilmektedir.⁴⁷

Eski Ahid'de krallar veya güçlü kimseler adına yapılan yeminlere örnek olarak Hz. Yusuf'un firavununun hayatı üzerine ettiği yemini⁴⁸ ve halktan birinin Hz. Davud'un hayatı adına ettiği yemini⁴⁹ gösterebiliriz.

Adına yemin edilen hayvanlar ise geyikler ve ceylanlardır.⁵⁰

Allah'ın etmiş olduğu yeminlere gelince; kendi yüce ismine⁵¹, hayatına⁵², kutsallığına⁵³, kendi sağ eli ve sağ kolunun kuvvetine⁵⁴ yemin etmiştir. Bunlardan başka Hz. Yakub'un azamet ve saltanatına da yemin etmiştir.⁵⁵

Eski Ahid'de gerek insanların, gerekse Allah'ın etmiş olduğu yeminlere eşlik eden bir takım davranışlar bulunmaktadır ki bunlar daha çok el ile ilgilidir: Sağ ve sol ellerin havaya kaldırılması⁵⁶ veya tek elin kaldırılması⁵⁷ gibi. Eli uyluk kemiğinin altına koymak da yeminle yapılan davranışlardandır. Hz. Yakup vefat edeceğini hissettiğinde oğlu Yusuf (a.s.) çağırıp elini uyluğunun altına koydurarak Mısır'da gömülmemesi için yemin ettirmiştir.⁵⁸ Hz. İbrahim de kölesinin elini uyluğunun altına koydurarak oğlu İshak için Kenan diyarının kızlarından eş alınmayacağına dair yemin ettirmiştir.⁵⁹

Ayrıca insanlardan başka Allah'ın da yemin ederken elini semaya doğru kaldırdığını Eski Ahid cümleleri haber vermektedir.⁶⁰

⁴⁴ Kitab-ı Mukaddes, İstanbul, 1988, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Sayılar, 5/19-22

⁴⁵ I. Samuel, 30/15; I.Samuel, 28/10.

⁴⁶ Hakimler, 8/19; I.Samuel, 14/39.

⁴⁷ I.Samuel, 20/12.

⁴⁸ Tekvin, 42/15,16.

⁴⁹ II:Samuel, 15/21.

⁵⁰ Neşideler Neşidesi, 2/7; 3/5.

⁵¹ Yeremya, 44/26.

⁵² Tekvin, 22/16; Amos, 6/8.

⁵³ Amos, 4/2; Mezmurlar, 89/35.

⁵⁴ İşaya, 62/8.

⁵⁵ Amos, 8/7.

⁵⁶ Daniel, 12/7.

⁵⁷ Tekvin, 14/23.

⁵⁸ Tekvin, 47/29-31.

⁵⁹ Tekvin, 24/2-3,9.

⁶⁰ Tesniye, 32/40.

Bazen de yeminle birlikte yedi hayvanın takdim edildiğini görmekteyiz: Hz. İbrahim ile Abimelek arasındaki ahitleşmede yedi dişi koyun sunulmuştur.⁶¹

Eski Ahid'deki yeminleri; suçsuzluğu ortaya çıkaran, şahitlik etmek veya bilgi vermek üzere yapılan ve gönüllü olarak yapıp uyulması gerekenler olarak sınıflandırmak mümkündür.⁶²

Yahudilikte yanlış ve yalan yere yemin yasaklanmıştır. Yahudilerin “on emir”lerinden birisi de zaten Allah’ın adının boş yere ağza alınmamasını istemektedir.⁶³ Şiddetle yasaklanmasına rağmen yine de yalan yere yemin edilmiş ise bunun cezası Allah’ın takdirindedir. Bunlar için Eski Ahid’de hiçbir harici hukuki müeyyide bulunmamakla beraber yalan yemin edenlerin başlarına gelenler anlatılmıştır: Bir kahinin doğaüstü güçlerini kaybetmesi⁶⁴, insanların en sevdiği varlıklar olan evlatlarını kaybetmeleri,⁶⁵ ve kıtlık⁶⁶ gibi doğal afetler belirgin örneklerdir. “Zekeriya” bölümünde yalan yere yemin edenleri yok edecek bir laneti taşıyan, hayali bir uçan tomardan bahsedilmektedir.⁶⁷ Daniel kitabında ise, yapılan ahide uyulmaması halinde Yahudilikteki yeminin asli karakteri olan lanetlerin günahkarlar üzerine yağdırıldığından söz edilmektedir.⁶⁸

Bu çalışmada Kitab-ı Mukaddesi esas almamıza rağmen Talmud’un Yahudiler açısından önemini göz önünde bulundurarak çok kısa da olsa Talmud hukukuna göre yemine değinmeyi uygun bulduk.

Talmud hukukunda yemin, ağır ceza dışındaki davalarda tatbik edilen adli bir delildir. Yeterli delillerin mevcut olmadığı yerde yemine izin verilmektedir. Davacının ifadesini destekleyen yeterli delil, sözlü ya da yazılı belge veya şahitler varsa ve karşı iddia olumlu değilse yemin ettirilmemektedir. Herkese yemin ettirilemez: Kumarbaz, tefeci, yalancı ve ahlaksız oldukları bilinen insanlar gibi. Ayrıca rüşünü ispat etmemişler ile sağır, dilsiz ve deli olanlara da yemin ettirilmez.⁶⁹

Talmud hukuki yeminleri pentatök, mişnaik ve rabbinik olmak üzere kronolojik olarak sınıflandırır. Pentatök ve mişnaik yeminler elde Tevrat sayfalarından oluşan tomar olduğu halde, ayakta ve Allah adına yapılır. Allah’ın ismen söylenmesi şart değildir, fakat sıfatlarından birisiyle de tanımlanabilir. Rabbinik yeminlerde ise elde Tevrat olmadığı gibi Allah’ın ismi de söylenmeyebilir. Sadece “yemin ediyorum ki...” diye başlar. Yemin, ya yemini edecek

⁶¹ Tekvin, 21/27-33.

⁶² Encyclopedia Judaica, c:12, Jerusalem, 1972-78, “Oath”.

⁶³ Çıkış, 20/7; Yalan yere yemin için bkz: Levililer, 19/12.

⁶⁴ I.Samuel, 14/36-47.

⁶⁵ Yeşu, 6/26.

⁶⁶ II.Samuel, 21/1-2.

⁶⁷ Zekerya, 5/2-4.

⁶⁸ Daniel, 9/11.

⁶⁹ Encyclopedia Judaica, “Oath”md.

kimse tarafından ya da mahkeme tarafından söylenir ve şahıs “amin” der. Yeminlerin daima İbranice yapılması yönündeki kanun sonradan değiştirilerek şahitlik yapanın en iyi anladığı dilden yapılmasına izin verilmiştir. Yemin ettirilmeden önce mahkeme yemin edecek kişiye, yalan yemin durumundaki ilahi cezayı hatırlatır. Bu uyarı rabbinik yeminler için gerekmez.⁷⁰

Pentatök, mişnaik ve rabbinik yeminlerin yaptırımları ve yaptırılmaları ise birbirlerinden farklıdır: Pentatök yemin etmesi gerekli olan kişi bunu reddederse malına haciz konur. Mişnaik veya rabbinik yemini reddeden kimsenin malına haciz konmaz, otuz gün süreyle aforoz ve lanet edilir hatta kamçılanmaya da maruz kalır. Davacı, davalının yemin teklifini kabul etmediği takdirde pentatök ve mişnaik yemine zorlanamaz, rabbinik yemine zorlanabilir. Pentatök yemin ancak karşı iddia olumlu olduğu zaman yaptırılır, mişnaik ve rabbinik yeminler ise iddia şüpheli ve kesin olmasa da yaptırılır. Dava konusunun sadece hususi ve taşınabilir mallar olması durumunda pentatök yemin yaptırılır. Hahamlarla ilgili veya taşınmaz malları ihtiva eden durumlarda ise rabbinik yemin yaptırılır.⁷¹

Talmud hukukundaki bu yeminlerden farklı olarak XV. Yüzyıldan başlamak üzere ortaçağ boyunca Hıristiyan mahkemelerinde şahitlik yapan Yahudilerden istenen bir yemin daha vardır: “Juramentum Judaeorum”. Bu yeminin temel öğelerini şöyle sıralamak mümkündür: Allah’a yapılan dini dua, Allah’ın gücünün her şeye yeter olduğu, Hıristiyanlık tarihinde görülen belirli mucizevi olayların sayılması ve yalan yere yeminden caydırıcı olabilecek nitelikte lanet ve bedduaların söylenmesi. Orta çağın hukuk kitaplarında bu yeminlerin ayrıntılarını bulmak mümkündür ki bunların çoğu insanı küçük düşüren uygulamalar ve hakaretlerden ibarettir. Mesela bir Yahudi yemin ederken ya dişi domuz postunun üstünde, ya yalınayak ayakta veya kanlı bir kuzu derisinin üzerinde durmak zorundadır. Silezya’nın kanunlarına (1422) göre ise üç ayaklı bir taburenin üzerinde dikilir. Her düşüşünde ceza öder ve dört defa düştüğünde ise davayı kaybeder. Verbo’ da (Macaristan-1517) yalınayak ayakta durması, yüzünü doğuya çevirerek yemin etmesi istenir. Bu durumlar henüz yakın zamanlarda geçerliliğini yitirmişlerdir.⁷²

II.II. Hıristiyanlıkta Yemin

Hız. İsa’nın İncillerdeki ifadeleri yemini kayıtsız şartsız yasaklar niteliktedir.

O, ne yer üzerine, ne gök üzerine, ne Kudüs üzerine, ne de insanların kendi başları üzerine yemin etmemelerini, bunun yerine insanların “evet” veya “hayır” demelerini istemektedir.⁷³ Burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta “evet” ve “hayır” kelimelerinin dışındaki bir ifadenin şerden kaynaklan-

⁷⁰ A.g.md.

⁷¹The Jewish Encyclopeda, c:9, “Oath”md.

⁷² A.g.md.

⁷³ Matta, 5/33-37; Yakub, 5/12.

miş olabileceğidir. “Evet” ve “hayır”ın iki anlamı vardır; birincisi gerçeği söylemek, ikincisi diliyle söylediğini kalbiyle de tasdik etmek. Dilin söylediği ile kalpten geçen aynı olunca sözün doğruluğunu kuvvetlendirmek için başka hiçbir şeye ihtiyaç yoktur.⁷⁴

Hız. İsa'nın bu çok kesin yemin yasaklayan ifadelerine rağmen, İncillerde yemin sözleri eksik değildir. Hatta dolaylı yoldan olsa bile bizzat Hız. İsa'nın kendisine de yemin ettirildiği görülmektedir: Hız. İsa yargılanmak üzere yakalandığında baş kahin ona “Hay olan Allah hakkı için sana yemin ettiririm, eğer Allah'ın oğlu Mesih isen bize söyle” dediğinde Hız. İsa “söylediğin gibidir”⁷⁵ diyerek baş kahinin yeminle ilgili sözlerini de içine alan bir tasdik ifadesi kullanmıştır. “Mektuplar”da da Aziz Pavlos'un yaptığı işlere hep Tanrı'yı şahit gösterdiği görülmektedir.⁷⁶ Yazarının kimliği tartışmalı olan “İbranilere Mektup” bölümünde, yeminsiz olmadığına dair ifadeler bulunmaktadır.⁷⁷ Hız. İsa'yı en yakından görüp tanıyan kişiler olan on iki havarilerden Yuhanna'nın yazmış olduğu “Vahiy” bölümünde de Allah'ın vekili olan bir meleğin yeminine rastlanmaktadır.⁷⁸

Eski Ahit'teki durum yukarıda anlatıldığı gibi olmasına rağmen Erken Kilise döneminde yeminin yasallığı konusunda görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Kilise Babalarından bazıları yemin yasağını savunurken, bazıları da bilhassa Aziz Pavlos'un ifadelerine dayanarak Hız. İsa'nın yemin kullanılmasını tamamen yasaklamadığını savunmuşlardır. Bu görüşü savunanlara göre yeminin sadece saygısızca kullanılması veya değersiz kılınması reddedilmiştir.⁷⁹ Bazılarına göreyse yemin bir disiplin vasıtası sayılmıştır.⁸⁰

Kötüye kullanıldığı gerekçesiyle erken dönemlerde pek hoş karşılanmayan yemin, zamanla Hıristiyanların hayatında önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Ama yine de Tanrısal kanunun emretmediği her şeyi reddeden Vaudois'ler ve Taboriterler gibi yemin etmeyen bazı guruplar kalmıştır.⁸¹

Katolik kilisesi kendi yemin hukukunu (inanç yemini, susma yemini, mahkeme yemini gibi) belirlemek zorunda kalmış ve yeminin icrasından veya kötüye kullanılmasından dolayı doğabilecek günahları affetme yetkisinin kendi hususi imtiyazında olduğunu iddia etmiştir.⁸² Yeminlerin geçerli olabilmesi için kurallar belirlemiştir. Yemini iptal hakkının kendisinde olduğunu iddia etmiştir. Kısacası yemin konusunda kendini tek yetkili ilan etmiştir.⁸³ Aynı zamanda

⁷⁴ La Byble de Jerusalem, Paris 1981, s.1421.

⁷⁵ Matta, 26/63-64.

⁷⁶ Romalılara, 1/10; Galatyalılara, 1/20; II. Korintoslulara, 1/23; I.Selanikilere, 2/5.

⁷⁷ İbranilere Mektup, 7/20; 6/16.

⁷⁸ Vahiy, 5/5-6.

⁷⁹ The Encyclopedia of Religion and Ethics, “Oath”,md.

⁸⁰ Mensching, a.g.e., s.118.

⁸¹ Mensching, a.g.e., s.194.

⁸² Der Grosse Brockhaus, c:3 “Eid”md.

⁸³ The Encyclopaedia of Religion and Ethics, “Oath”md.

hiçbir resmi yeminin ilahi veya kilise hukuku anlamında yükümlendirilemeyeceğini de önemle vurgulamıştır.⁸⁴

Reform, Batı Hıristiyanlığında birçok değişikliğe yol açmasına rağmen, yemin toplumdaki yerini muhafaza etmiştir. Hatta reformistler bile yemini bir tehlike olarak görmemişlerdir.⁸⁵ İnsanların en yüksek doğrulama aracı olarak kabul edilen yemin, reform sonrasında, askeriye, mahkemelere, parlamento-ya varıncaya kadar hayatın her alanında yerini almıştır.

II.III. İslamda Yemin

Sözlüklerde “güç ve kuvvet”, “sağ el”, “kasem” anlamlarına gelen yemin kelimesinin, yemin etmek için kullanılmasının bir sebebi, insanların karşılıklı olarak anlaşmaları zaman birinin diğerinin sağ elini tutmasından kaynaklanıyor olabilir.⁸⁶ Başka bir sebep de sağ elin koruyuculuk görevi yapmasından dolayı, üzerine yemin edilen şeyin korunacağına olan inanç olabilir.⁸⁷ Yemin sadece teyit için değil, bazen de değer belirtmek için kullanılmıştır.⁸⁸

İslamda yeminin meşruluğu Kur’an ayetleriyle sabittir. Kur’an’da Allah üç yerde peygamberimizden yemin etmesini istemiş⁸⁹, pek çok ayette de kendisi yemin etmiştir. Bilhassa Mekki ayetlerde sıkça kasem kullanılması, cahiliye döneminde Arapların yemini çok sık kullanıyor olmalarından kaynaklanıyor olabilir.⁹⁰ Allah’ın üzerine yemin ettiği güçler ise görülen ve görülmeyen bütün yaratıklardan, bütün şehadet ve gayb alemi varlıklarına; müfessirler tarafında melekler, yıldızlar, ruhlar ve rüzgarlar olarak yorumlanan birtakım güçlerden, atlar veya develer olarak yorumlanan ifadeler; zaman dilimlerine, yiyecek ve şehir isimlerine, aya ve güneşe değin oldukça büyük bir yelpazeyi kapsamaktadır.⁹¹

Fakat İslam fukahasına göre Allah her neye yemin etmiş olursa olsun; bu, insanların da aynı şeyler üzerine yemin etmesini meşru kılmaz. İnsanlar sadece Allah’ın isimleriyle veya onu kastetmek üzere sıfatlarını anlatan sözcüklerle yemin edebilirler. Allah’tan başkası adına yapılan yeminler kabul değildir. Arap alfabesinde yemin harfleri olarak kabul edilen “ba”, “ta” ve “ya” harfleri Allah kelimesinin önüne getirilerek yemin edilebilir. İslam ulemasının kabul ettiği bir başka yemin ise Kur’an üzerine (cismine değil içinde yazılı olanlara)

⁸⁴ Der Grosse Brockhaus, “Eid”md.

⁸⁵ Die Religion in Geschichte und Gegenwart, “Eid”md.

⁸⁶ Vehbe Zuhayli, İslam Fıkhi Ansiklopedisi, (çev: A. Efe ve diğerleri) İstanbul 1994, c:4, s.199 ; İzahlı Mülteka el Ebhur Tercümesi, Musannif: İbrahimi Halebi, (çev: Mustafa Uysal), İstanbul 1973, c:2, s.215.

⁸⁷ İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, Ankara 1993, c:16, s.285.

⁸⁸ İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, Ankara 1979, s.169.

⁸⁹ Yunus, 50; Sebe, 3; Tegabün, 67.

⁹⁰ Cerrahoğlu, a.g.e., s.169.

⁹¹ Bunlarla ilgili olarak bkz: Hakka, 38-43; Mürselat, 1-6; Naziat, 1-5; Adiyat, 1-5; Zariyat, 1-4; Saffat, 1-4; Beled, 1; Tin, 1-5; Duha, 1, 2; Feccr, 1-4; Tekvir, 15, 16, 17, 18; Müddessir, 32, 33; Leyl, 1, 2; Şems, 1-7; Tarık, 1; Büruc, 1-3; Kiyamet, 1; Kalem, 1; Asr, 1.

edilen yemindir.⁹² Arapça'daki şart harflerinden birini kullanarak, şart ve cezanın da söylenmesiyle gerçekleştirilen yeminler de geçerli sayılmıştır.⁹³

İslam'da yeminler Gamus Yemini, Lağv Yemini ve Mün'akid Yemini olmak üzere üç çeşittir. "Daldıran" anlamına gelen gamus kelimesiyle ifade edilen yemin, kasten yalan söyleyerek yemin eden kişiyi günaha daldırdığı için Gamus Yemini olarak tanımlanır.⁹⁴ Allah adı hiçe sayıldığından büyük günahlardandır.⁹⁵ Bu yemini eden kişi birkaç günah birden işlemektedir: Hem yalan söylemekte hem başkasının hakkına tecavüz etmekte hem de Allah'ın adını menfaat elde etmek için kullanmaktadır.⁹⁶ Yanlışlıkla veya bir şeyin doğru olduğu zannedilerek, yemin kastı olmadan, alışkanlıkla ağızdan çıkıveren yemine "Lağv Yemini" denir. Bu yeminlerden dolayı Kur'an-ı Kerim insanın sorumlu tutulmayacağını bildirmektedir.⁹⁷

Gelecekteki bir şeyi yapmak ya da yapmamak üzere edilen yemine ise "Münakid Yemin" denir. Mutlaka yerine getirilmesi gerekir, pişman olunduğu takdirde yemin bozulup keffaret verilir.⁹⁸ Bu yeminin keffareti Kur'anı Kerim'de yemin eden kişinin ailesine yedirdiği ve giydirdiği ortalama miktar kadar on fakiri yedirip doyurmak veya giydirmek veya bir köleyi hürriyetine kavuşturmak olarak belirlenmiştir. Bunları da yapamayan kimsenin üç gün oruç tutması gerekmektedir.⁹⁹ Ayetin devamında "yeminlerinizi koruyun" ifadesinden keffareti verilebilen yeminin geleceğe yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Gamus yemini büyük günahlardan olduğu için keffareti yoktur. Lağv yemininden de Allah sorumlu tutmamaktadır.¹⁰⁰

İslam'da yeminler konusunda hassasiyet gösterilmesi gereken bir husus, yeminlerin hayırlı işlere engel olacak şekilde kullanılmamalarıdır. Kur'anı Kerim insanları bu konu hakkında uyararak,¹⁰¹ servet sahibi olanların kırgınlık veya kızgınlıkla bir şey vermemek üzere yemin etmemelerini, bağışlayıcı ve hoşgörülü olmalarını istemektedir.¹⁰² Hz. Muhammet de yemin edildikten sonra, aksini yapmanın daha hayırlı olduğunu gören kimsenin, keffaretini vererek yeminini bozmasını söylemiştir.¹⁰³ Hz. Muhamed'in kendisinin de yemin ettikten sonra,

⁹² İbni Abidin, Reddül Muhtar Ale'd-dürü'l Muhtar, (çev: Ahmet Davudoğlu), İstanbul 1983, c:7, s.510-515.

⁹³ Zuhayli, a.g.e. c:4, s. 212-227.

⁹⁴ Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul 1988, c:1, s.391.

⁹⁵ Abdurrahman Ceziri, Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı, (çev: Mehmet Keskin), İstanbul 1990, c:3, s.1144.

⁹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuki İslamiye ve İstılahatı Fıkhiye Kamusu, İstanbul 1970, c: 8, s. 189.

⁹⁷ Maide, 89.

⁹⁸ Ceziri, a.g.e., c:3, s. 1144.

⁹⁹ Maide, 89.

¹⁰⁰ Ceziri, a.g.e., c:3, s.1172-78.

¹⁰¹ Bakara, 224.

¹⁰² Nur, 22.

¹⁰³ Buhari, Eyman, 1; Hums, 15; Keffarat, 10.

işin aksinin daha hayırlı olacağına hükmedip, keffaretle yeminini bozduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁰⁴ Ayrıca bir kırgınlık anında hanımlarına yaklaşmamak üzere yemin eden Hz Muhammed, Allah tarafından, helal olan şeyleri yasaklamaması, keffaret verip yeminini bozması hususunda uyarılmıştır.¹⁰⁵

İslamda yalan yere yemin etmek, büyük günahlardan olup, keffareti yoktur, tövbe etmesi gerekir. Kur'an-ı Kerim'de yalan yere yemin edenlerin bilhassa münafıklar olduğuna dikkat çekilerek, bunların; yeminlerini kalkan yaparak insanları aldatmaya çalıştıkları bildirilmekte¹⁰⁶ kıyamet günü Allah'ın onlarla konuşmayacağı, yüzlerine bakmayacağı ve onları yüceltmeyeceği, onlar için acı bir azap olduğu vurgulanmaktadır.¹⁰⁷ Ayrıca Hz. Muhammed'e gelip kendisiyle savaşa gideceklerine dair yemin eden münafıkların da yemin etmeyip, sadece itaat etmeleri istenmektedir.¹⁰⁸

Yeminin sık kullanılması ise hoş karşılanmamıştır. Hz. Muhammed, doğru bile olsa, bilhassa tüccarların bu konuda titiz davranmalarını istemiş, yeminin sürümü artırsa da daha sonra kazancı ve bereketi yok edeceğini bildirmiştir.¹⁰⁹ Kur'an-ı Kerimde de peygamberimiz çok sık yemin eden insanlara uymaması konusunda uyarılmıştır.¹¹⁰

II. IV. Üç İlahi Dindeki Yeminin Mukayesesi

Gerek ifadeyi kuvvetlendirmesi açısından, gerekse gerçeğin ortaya çıkmasındaki rolü sebebiyle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinlerinde yemin kullanılagelmiştir. Allah'ın, peygamberlerin, meleklerin ve insanların yemin ettiklerini bu dinlerin kutsal kitapları haber vermektedir. Allah adıyla yapılan yemin üç dinde de mevcutken, Yahudilikte peygamberlerin, kralların ve hayvanların adıyla yapılan yeminlere de rastlanmaktadır. Yeni Ahit'de Hz. İsa'nın yemin yasağıyla çelişen, Allah'ın ve meleklerin yemin ettiğine dair ifadeler yer almaktadır. Yeri, göğü, denizi ve buralarda bulunanları yaratana bir melek tarafından yemin edilmektedir. Allah'ın da kendinden daha büyüğü olmadığı için kendi üzerine yemin ettiği söylenmektedir.

Özellikle lanet ve beddua ihtiva eden ve sihirselleştirilmiş olduğuna inanılan Yahudi yeminleri törenselleştirilmiş bir özellik arz etmektedir. Lanet yeminlerinde lanetin ifadesi olan hareketler de yapılmaktadır. Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki yeminlerde sözle birlikte güç, kuvvet ifade eden sağ el kullanılmaktadır (Hıristiyan kutsal kitabında melek yemin ederken sağ elini göğe kaldırır). İslam'da ise yemin sadece sözdür.

¹⁰⁴ Buhari, Eyman 1,4, 18; Keffarat, 9,10; Zebaih 26.

¹⁰⁵ Tahrim, 1-2; Maide, 87-88.

¹⁰⁶ Münafikun, 2.

¹⁰⁷ Ali İmran, 77.

¹⁰⁸ Nur, 53.

¹⁰⁹ Müslim, Müsakat, 133; Müsabat, 131; Nesai, Buyü, 5; İbni Mace, Ticarat, 30; Buhari, Buyü, 26.

¹¹⁰ Kalem, 10.

Allah'ın yemin etmesi hususu üç dinde de ortaktır. Yahudilikte Allah yemin ederken sağ elini havaya kaldırmış, kendi ismine, kuvvetine, Hz. Yakup'un azamet ve saltanatına, Hıristiyanlıkta da sadece kendi üzerine yemin etmiştir. İslam'da ise Allah şahadet ve gayb aleminin varlıkları, güneş, ay, zamanın dilimleri gibi pek çok değişik şey üzerine yemin etmiştir.

Yalan ve yanlış yeminler yasaklanmıştır. Eski Ahit'de böyle davrananlara karşı kıtlık, ölüm ve İlahi rahmetten men gibi Allah'ın dilediği cezayı tatbik edeceği, önceki olaylar örnek gösterilerek haber verilir. Kur'an'da ise böyle yeminler için hemen tövbe edilmesi gerektiği, ahirette bu şekilde yemin eden insanlar için büyük bir azap olduğu bildirilmektedir.

Eski Ahit'de yemin kefareten, bir olayı bilip de kendinden şahitlik etmesi istenen kişinin gerçeği saklaması durumunda bahsedilmektedir. Böyle davranan kişi pişman olduğu zaman sosyal statüsüne ve ekonomik durumuna göre koyun, kuzu, keçi, iki güvercin(kumru da olabilir) kurban etmeli veya bir miktar un sunmalıdır. Yeni Ahit'de Hz.İsa'nın yemin yasaklayan ifadelerinden dolayı olsa gerek, bu hususta bir hükme rastlanmaz. İlk zamanlarda bu yasağa uyan Hıristiyanlar da zaman içinde yemin kullanmaya başlayınca kilise buna bir çözüm bulmak zorunda kalmış ve bu konuda tek yetkilinin kendisi olduğunu ilan etmiştir. Kilise duruma göre dilediği maddi ve manevi cezayı verebilir veya affedebilir. Kur'an-ı Kerim'de ise sadece münakid yeminler için keffaret gereklidir. Bunlar da, fakirleri doyurmak, giydirmek, köle azat etmek veya oruç tutmaktır.

III. İlahi Dinlerde Keffaret

III.1. Yahudilikte Keffaret

Kelime anlamı "bir araya getirmek" olan keffaret, dini olarak bir günahın cezasını ödemek ve Tanrı'yla insanın uzlaşması anlamlarına gelmektedir. Keffaret için kullanılan anahtar sözcük İbranice "kappér" kelimesi ve türevleridir. Etimolojik olarak suç objesini çevreleyip gizleyen ve uzlaşmayı engelleyen faktörleri ortadan kaldıran anlamına gelmektedir.¹¹¹

Eski Ahit'de en önemli ve temel keffaret vasıtası olarak dini ayin ve törenlerle icra edilen ve insanı günah ve kirliliklerden arındıran kurban fenomeni görülmektedir. Tevrat'da her gün suç kurbanı olmak üzere genç bir boğanın takdim edilmesi istenmektedir.¹¹² Fakat bu kurban törenleri keffaretin sadece görünüşteki şeklidir, gerçekten etkili olabilmesi için öncelikle insanın kendini arındırması gerekmektedir.¹¹³

Kurbandan başka oruç, sadaka, ızdırap çekmek, para, un, dua ve ölüm de Eski Ahit'de keffaret vasıtaları olarak zikredilmektedir. Kurban'ın en önemli

¹¹¹ John L. McKenzie, S.J., Dictionary of the Bible, New York 1965, s:69.

¹¹² Çıkış, 29/36.

¹¹³ Encyclopaedia Judaica, c:3, "Atonement" md.

keffaret vasıtası olmasının sebebi ise hayatın kanda olduğu inancıdır ve esas keffaret eden kandır.¹¹⁴

Yahudilik’de kurbanlar çeşitlilik arz etmektedir. Keffaret olarak sunulan kurbanların başında günah kurbanı(hatta’t) ile hata-suç kurbanı(asham) gelmektedir.

Günah kurbanı bir şahsın veya tüm cemaatin bir mitzvayı (emri) ihlal etmesi üzerine uygulanırdı. Şayet mitzvanın ihlalinde kasıt varsa kurbanın yanısıra “karet” (toplumdan uzaklaştırma) cezası da uygulanırdı.¹¹⁵ Günah kurbanını sunan kişilerin içinde buldukları şartlar ve sosyal statüleriyle, sundukları kurbanlar arasında bir ilişki mevcuttu: Yüksek din adamı sınıfından birisi ancak boğa sunabilirken,¹¹⁶ yönetici (nasi) sınıfından birisi erkek keçi¹¹⁷, halktan biri ise dişi keçi veya kuzu¹¹⁸ kurban edebilmekteydi. Eğer bu sıradan vatandaş fakirse, iki kumru veya iki güvercin yavrusu¹¹⁹ sunmasına izin verilmişti. Bunları da sunamayacak kadar fakir ise az miktarda un takdim edebilirdi.¹²⁰

Hayvanın veya sununun cinsinden öte, ayrıca takdim edilirken uyulması gereken başka kurallar da vardı. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Kurbanın kesileceği yer ve dönülmesi gereken yön¹²¹, akan kanların nerelere sürüleceği veya döküleceği¹²², iç organların hangilerinin yakılacağı¹²³ veya hayvanın tamamının yakılıp yakılmayacağı, ayrıca nerede yakılacağı¹²⁴, kurban sahibinin yapması gereken davranışlar¹²⁵ ve hahamın uyması gerekenler gibi... Şayet günah kurbanı (hayvan veya kuş) baş hahamın veya tüm cemaatin suçuna keffaret olarak sunuluyorsa Mabet dışında yakılırdı, bunun dışındaki durumlarda etler kahinler tarafından yenirdi.¹²⁶

Yahudi bayramlarından olan passoverde, şavotta, roş ha-şanada, yom kipurda (keffaret günü) ve sukotta da günah sunusu olarak birer erkek keçi sunulurdu.¹²⁷

Keffaret olarak sunulan bir diğer kurban çeşidi ise kişilerin yapmaları gereken bir şeyi yapmadıkları zaman ceza olarak beşte bir fazlasıyla suç sunusu olarak getirmek zorunda oldukları bir çeşit günah sunusuydu. Mesela birisine

¹¹⁴ Levililer, 17/11.

¹¹⁵ Yusuf Besalel, Yahudilik Ansiklopedisi, İstanbul 2001, c:2, s.341.

¹¹⁶ Levililer, 4/3.

¹¹⁷ Levililer, 4/22-23.

¹¹⁸ Levililer, 4/27,28,32 ve Sayılar, 15/27.

¹¹⁹ Levililer, 5/7.

¹²⁰ Levililer, 5/11-13.

¹²¹ Levililer, 1/11.

¹²² Levililer, 4/5-7, 16-18; 5/9.

¹²³ Levililer, 4/4-10.

¹²⁴ Levililer, 4/11, 12, 21.

¹²⁵ Levililer, 4/4, 24, 29.

¹²⁶ Besalel, a.g.e., c:2, s.341.

¹²⁷ Bkz: Sayılar, 28/22-24, 30; 29/5, 11, 16, 19.

borçlu olduğu halde borcu olmadığına dair yalan yere yemin eden kimse, borcunu beşte bir fazlasıyla ödemeli ve ayrıca bir de koç kurban etmeliydi¹²⁸. Kutsal mabedin eşyalarından haksız olarak yararlanan kişi de, bedelini beşte bir fazlasıyla ödeyerek kurbanını da sunmalıydı.¹²⁹ Şayet birisi “kutsal şeyler”i kaidelere uygunsuz olarak yemişse (kahinin misafiri olabilir) beşte bir fazlasıyla onu kahine geri ödemeliydi.¹³⁰

Suç sunuları genellikle koç idi, bazen koyun da olabilmekteydi. Şahıs fakir ise kumru veya güvercin de sunabilmekte idi. İşlenen suça göre kurbanlıkların türü, cinsiyetleri, yaşları ve nasıl takdim edilecekleri Tevrat’ta ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Nişanlı bir köle kızı baştan çıkarma durumunda,¹³¹ bir nazirin (adak adamı kişi) inziva süresi içerisinde ölüyle temasta bulunup kirlenmesi halinde,¹³² cüzzam hastalığına yakalanmış birisinin dini açıdan temizlendiğine karar verildiğinde¹³³ ve dini emirlere uygun hareket edilip edilmediği hususunda kuşkuya düşüldüğünde de¹³⁴ suç takdimesi sunmak gerekirdi.

Kutsal Mabedin M.Ö.586’da Babilliler tarafından yıkılmasıyla birlikte kurban ibadeti kesintiye uğramış, sürgündeki Yahudiler kurbanın yerini alabilecek başka bedeller aramaya başlamışlardır. Bilhassa bu dönemde ibadetin anlam ve önemi artmış, oruç kurbanın yerini almıştır. Dua, tövbe, sadaka vermek ve ızdırap çekmek de keffaret vasıtaları sayılmaya başlanmış, sürgünde çekilen acı ise en etkili keffaret olarak kabul edilmiştir. Mabedin ikinci yıkımından sonra ise kanlı kurban olayı tamamıyla sona ermiştir.

Yahudiler için Tanah kadar önemli olan Tamud’a göreyse keffaret fikrinin temelinde insanın Tanrı ile olan ilişkisinin baştan başa yenilenmesi fikri yatmaktadır. Kırılan bir bardağın tekrar eritilerek yeni bir şekil alması gibi günahkar birisi de tövbe ile yeniden tertemiz olup, bir çocuk saflığına kavuşabilir.¹³⁵

Talmud yazarları keffaretin hem Tanrıyla hem de insanla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Bağışlanma, ancak Tanrıdaki ilahi sevgi ve rahmet ile, insandaki pişmanlık, yanlış düzeltme arzusu ve tövbe olursa gerçekleşebilir. Bunun için insan diliyle günahını itiraf etmelidir; değilse kurbanlar boşa gitmiş olacaktır. Dil ile itiraf etmenin önemi ise, sadece vicdan azabını ihtiva etmeyip, düzelmek için kararlılığı ve samimi bir çabayı gerektirmesinden kaynaklanmaktadır.¹³⁶

¹²⁸ Levililer, 6/1-7.

¹²⁹ Levililer, 5/15-17.

¹³⁰ Levililer, 22/14.

¹³¹ Levililer, 19/20-22.

¹³² Sayılar, 6/9-12.

¹³³ Levililer, 14/12-18.

¹³⁴ Levililer, 6/1-7.

¹³⁵ The Jewish Encyclopaedia, c:2 “Atonement” md.

¹³⁶ The Encyclopaedia of Religion, c:1, “Atonement” md.

Rabbi Yishmael (M.S.II.YY) tarafından öğretilen Musevi doktrinine göre, suçun muhtevasına göre bazen insanlar pişmanlık duyduklarında bile affedilebilirler. Suç ağırlaştıkça pişmanlık yetmez; ancak cezayı erteleyebilir ve keffaret gününde affedilebilirler. Daha da ağırlaştıkça keffaret günü de yetmez ve belki de ancak ölüm keffaret olabilir.¹³⁷

Yahudiliğin inanç esaslarını düzenleyen Moşe ben Meymun'a (1133-1204) göre, insanlar hem kendileri hem de yakınları için bağışlanma dileyebilirler. Birisinin günah itirafında ve pişmanlığında samimi olup olmadığının anlaşılması ise o suçu tekrarlayabilecek şartların oluşması durumunda kişinin tavrına bağlıdır. Kişi gerçekten pişmanlık duymuşsa aynı hataları tekrarlamayacaktır ve bu, pişmanlığın samimi göstergesidir. Ölüm anında duyulan pişmanlıklar da geçerlidir, tövbe edenin günahları affolunur. Bu esnada hahamın kişiye yardımcı olması gerekir.¹³⁸

Yine Talmuda göre; eğer söz konusu olan pişmanlık başkalarına ızdırap ve acı vermekle kalmayıp aynı zamanda maddi bir zararı da ihtiva ediyorsa, karşı tarafın zararı tazmin edildikten sonra, günah itirafıyla birlikte af dilenmelidir. Ölüm döşeğine gelmeden bunların yapılması gerekir; zira o anki pişmanlık önemli olsa da arzu edilen durum değildir. Günah itirafı her zaman yapılabilmesine rağmen en makbul olduğu zaman Yahudi yeni yılının başlangıcından (1 Tışri) keffaret gününe kadar olan süredir. Oruç, sadakalar, Tora'yı okumak ve mutlak itaat de insanı affettirebilir ama yine de mağfiretin bütün halleri Tanrı'nın inayetine bağlıdır. Vaftizden Yahudilikte nadiren keffaret vasıtası olarak bahsedilir. Keffaret gününden önceki günlerde vücuda yapılan eziyetlerden sonra kippur arefesinde banyo yapmak gelenek haline gelmiştir. Keffaret gününe güvenerek bile günah işleyenler ise affedilmeyeceklerdir.¹³⁹

Yahudi takvimine göre yedinci ay olan Tışrinin onuncu gününe denk düşen¹⁴⁰, aynı zamanda yıllık oruç günü de olan keffaret günü ise, Yahudilerin en önemli dinsel bayramıdır. Bu günde günahların keffaretleri ödenerek Tanrıyla barışılır.¹⁴¹

Kendine özgü kuralları ve yasakları olan Kipur günü, güneş batımından önce başlayıp ertesi gün yıldızların görünmesinden sonra sona erer. Yaklaşık yirmibeş saat süren bir oruç tutulur. Ne ticari ne herhangi bir iş yapılmaz, çalışılmaz, karı-koca ilişkisinde bulunulmaz, yıkanılmaz, deri elbise ve ayakkabılar giyilmez.¹⁴²

Kutsal Mabet yıkılmadan önceki zamanlarda baş kahin sadece Kipur gününde "kutsalların kutsalı" (sadece baş kahinin ve ancak yılda bir kez girebildi-

¹³⁷ A.g.md.

¹³⁸ The Encyclopaedia Religion and Ethics, c:5, "Atonement"md.

¹³⁹ A.g.md.

¹⁴⁰ Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s.399.

¹⁴¹ Levililer, 23/26-27.

¹⁴² Suzan Alalu ve diğerleri, Yahudilikte Kavram ve Değerler, İstanbul 1996, s.45.

ği yer) bölümüne girip buradaki özel ayin ve ibadetini tamamlayıp, tüm Yahudi milletinin günahları için adadığı bir keçiyi çöle göndererek halkın günahlarını çöle sürmüş olurmuş. Mabedin yıkılmasıyla birlikte kurban ibadetleri sona erdiği için bu törenin yerini “Kaparot” denen adet almıştır. Günümüzde de geçerliğini sürdüren bu adete göre bir tavuk veya horoz, simgelediği kişinin başı üzerinde üç kez döndürüldükten sonra kesilip, eti fakirlere verilmektedir.¹⁴³

III. II. Hıristiyanlıkta Keffaret

Keffaret, Hıristiyan ilahiyatındaki yaygın kullanım şekliyle, insanlığın asli günahı için (Hz. Adem ile Havva'nın cennette Allah'ın emrine aykırı davranışlarından doğan ve bütün insanlığa sirayet ettiği inanan günah) İsa'nın kendini feda etmesidir.¹⁴⁴ Günahı, bir gurup ya da bireye iletebilecek bir bulaşma veya bozulma olarak tasavvur eden bu anlayış, günahın cezayı hak eden kişisel suç anlayışından çok daha eskidir.¹⁴⁵

Katolikliğe göre her insanın doğuştan getirmiş olduğu asli günahtan başka bir de sonradan kazanılan fiili günahlar, Ruhülkudüs'e karşı işlenen günahlar, ölümcül günahlar ve küçük günahlar vardır. Fiili günahların en büyükleri şunlardır: Kibir, cimrilik, şehvet düşkünlüğü, haset, fazla oburluk (sarhoşluk ve uyuşturucu alışkanlığı dahil), öfke ve tembellik. İnsanın kalbini karartarak tövbeden alıkoyacak hale getiren ve Ruhülkudüs'e karşı işlenen günahlar; ümitsizlik, haset, ucub, kötülükte ısrar etmek, son tövbeyi yapmamak ve ilahi hakikati kabul etmemektir. Ölümcül günahlar kasten yapıldıkları için ebedi azabı hak ederler ve ruhu öldürürler. Gaflet ve yanılma ile yapılan küçük günahlar ise ruhu lütuftan mahrum etmezler.¹⁴⁶

Hıristiyanlar, sonradan kazanılan bu günahların, gerekli şartların yerine getirilmesiyle hepsinin affedileceğine inanırlar.¹⁴⁷ Günahlar öncelikle Tanrı tarafından veya O'nun adına kilise tarafından affedilmektedir. Fakat bağışlanma, dünyevi ceza ve keffaretleri ortadan kaldırmamaktadır.¹⁴⁸

Hıristiyanlıkta kilisenin günah bağışlama yetkisine gelince; bu Yeni Ahid'deki bazı ifadelerle dayandırılmaktadır. Matta İnciline göre Hz. İsa'nın kendisi günahları bağışlamış ve bu yetkiyi havarilere de tanımıştır.¹⁴⁹ Yuhanna İnciline göre de çarımh olayından sonra dirilip havarilerinin arasına karıştığında bu yetkiyi onlara vermiştir.¹⁵⁰ Havarilerin halefleri olarak kabul edilen papazlar

¹⁴³ A.g.e., s.46.

¹⁴⁴ The Oxford Dictionary of The Christian Church, (Editör: F.L.Cross), Oxford 1989, s.104.

¹⁴⁵ Encyclopedia Americana, c:2, Danbury, 1978, “Atonement” md.

¹⁴⁶ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre Hıristiyanlık, Ankara 1988, s.147.

¹⁴⁷ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1988, s.160.

¹⁴⁸ İslam Ansiklopedisi (T.D.V.Yay), c:11, İstanbul, 1995, “Endüljans” md.

¹⁴⁹ Matta,16/19; 18/18.

¹⁵⁰ Yuhanna, 20/22,23.

da yine Eski Ahid'e dayanarak bu yetkinin kendilerine geçtiğine inanmaktadırlar.¹⁵¹ Böylece günah bağışlama konusundaki tek yetkili kilise olmuştur.

Hıristiyanlıkta kişi ne kadar günahkar olursa olsun, pişmanlık duyup tövbe ve itirafta bulunduğu günahları bağışlanır.¹⁵² Eğer kişinin pişmanlığı Allah sevgisiyle ve çok içtense, daha günahı affetme açıklamasından önce bile kişinin günahı affedilir. Ama yine de pişmanlığın daha az olarak hissedilmesi "tövbe" ayınının geçerli olmasına engel değildir, hatta Tanrı'nın cezalandırmasından korkmak bile yeterlidir.¹⁵³

Hıristiyanlığın ilk yıllarında insanın o ana kadarki günahkar hayat tarzını değiştirip, Hz. İsa'nın gösterdiği kutsal yola yönelerek manevi yenileşmesi olarak kabul edilen keffaret kavramı, cemiyet hayatının gelişmesiyle birlikte değişikliğe uğramıştır. Vaftize bağlı keffaret ile vaftizden sonra düşülen büyük günahların keffareti (buna ikinci keffaret denilmekteydi) arasında ayırım yapılmaya başlanmıştır. Böyle büyük günahlara düşenler cemiyetten tecrit edilmişler ve ancak cemiyet huzurunda belgelenen gerçek bir pişmanlık bunlara keffaret olabilmıştır. Böyle kişilerden pişmanlık ve günah itirafla beraber çoğu zaman iman ikrarı, oruç, sadaka, hatta kanla vaftiz (şehit olma) gibi ilave şeyler de talep edilmiştir. Birçok kişinin ismen takibe uğrayıp, dinden çıktığı dönemlerde kilise toplulukları tarafından yürütülen belirli keffaret menzilleri oluşturulmuştur.¹⁵⁴ Böylece kilise cemiyetinden çıkarılma, ağır keffaret eylemleri koyma ve keffaret eylemleri tamamlandıktan sonra yeniden kabul etme şeklinde kamuya açık bir tövbe disiplini ortaya çıkmıştır.¹⁵⁵

İkinci asrın sonlarına gelindiğinde Hıristiyanların hayatında mühim bir yer tutmaya başlayan bu nizam, henüz dini mefhumların tam olarak oluşmasıyla birlikte yine de büyük bir tören haline gelmiştir.¹⁵⁶ Orta çağın başlarına gelindiğinde ise kamuya açık keffaretin yerini ferdi keffaret almış, suçu anlatma (günah itiraflı) önem kazanmış, XI. Yüzyıla gelindiğinde ise ilk endüljans uygulamaları başlamıştır. Önceleri uygulanan ağır keffaret fiillerinin yerini daha basit (ibadet gibi) şeyler almıştır.¹⁵⁷

Hıristiyanlıkta sadece Katolikliğe has bir uygulama olan Endüljans, Tanrı tarafından affedilen günahların dünyevi cezalarının kilise tarafında kısmen veya tamamen bağışlanmasını ifade eder.¹⁵⁸ Tam endüljans bütün küçük günahlara kısmi endüljans ise bir kısmına keffaret olur.¹⁵⁹ Ölüler adına dahi alınabilen

¹⁵¹ I.Korintoslulara, 4/1.

¹⁵² Tümer-Küçük, a.g.e., s.160.

¹⁵³ Der Grosse Brockhaus, "Busse" md.

¹⁵⁴ Brochhaus Konverlations-Lerikon c:2, Berlin 1898, "Busse" md.

¹⁵⁵ Der Grosse Brockhaus, a.g.md.

¹⁵⁶ Yıldırım, a.g.e., s.69.

¹⁵⁷ Der Grosse Brockhaus, a.g.md.

¹⁵⁸ Albert M. Besnard, "Katolik Mezhebi" (çev: M. Aydın), Hıristiyan İlahiyatı, (Editör: M. Aydın) Konya, ts., s. 149.

¹⁵⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 148.

endüljans zamanla ticaret metaı haline gelmiş, papalara ait yetkiler bazı suistimallere neden olmuş, yolsuzluklar II. Joule (1503-1513) zamanında zirveye ulaşmıştır. Skandal boyutlara ulaşan endüljans olayı pek çok Hıristiya'nın isyanına ve protestosuna sebep olmuştur. İşte bu isyancılardan biri aynı zamanda Protestanlığında kurucusu olan Martin Luther'in "tövbe" kabul etmeyen görüşlerine karşın Vatikan da tanrısal inayetle hür iradenin ilişkisine dikkat çekmiştir.¹⁶⁰

Hıristiyanlık'ta keffaret vasıtası olan bir başka ayin "Kutsal Sofra", "Ekmek Şarap Ayini", "Komünyon" da denilen Evharistiyadır. Yeni ahitte de günahların affı için baş kahinler tarafından Tanrı'ya kurbanlar ve takdimeler sunulması istenmiştir.¹⁶¹ Fakat Hz. İsa kendisini göz yaşları, dualar ve yakarışlarla kendini Allah'a takdim ettiğinden, kendisine itaat edenlerin hepsi için kurtuluş sebebi olmuştur. Böylece İsa Mesih'in bedeninin bir kerede takdim olunmasıyla kurbanlar ve takdimeler sona ermiştir. Artık Hıristiyanlıkta kanı kurban olayı yoktur, kansız kurban olayı (Evharistiya) vardır. İşte Hıristiyanlar Hz. İsa'nın haçta gerilmesini anmak ve devam ettirmek için Ekmek Şarap Ayini'ni uyguladılar. Bu sırrı layık surette kabul edebilmek için, ayinden önce tövbe ve günah itirafında bulunulmalıdır; bu kanın şifa veren kuvveti günahların lekelerini yıkayıp insanın ruhunu tasfiye etmektedir.¹⁶²

III.III. İslamda Keffaret

"Örtmek" anlamındaki kefer sözcüğünden türetilen günahı örttüğüne ve ortadan kaldırdığına inanıldığından dolayı bu adı alan keffaret kelimesi Allah'ın, kulların kusurlarını affetmek için sunmuş olduğu bir kolaylıktır.¹⁶³

İslam fukahası tarafından hakkında açık ve kesin delil bulunan konulardaki keffaretlerin tür ve miktarları belirlenmiştir. Bunlar; yemin, zihar, katl, tıraş ve oruç keffaretleri olmak üzere beş çeşittir. Ayıca Hz. Muhammed tarafından büyük günahlardan kaçınmanın küçük günahlara, beş vakit namaz ile Cuma Namazı'nın ve Ramazan Orucunun da arada işlenen küçük günahlara keffaret olacağı bildirilmiştir.¹⁶⁴

Bir cahiliye adeti olan ve İslam'dan önce boşama sebebi sayılan zihar, erkeğin hanımına "Sen benim için anamın sırtı gibisin" demesinden ibaretti. Gelen bir ayetle bu boşanma türü ortadan kaldırılmış fakat bir çeşit perhiz yemini olan zihar için keffaret verilmesi emredilmiştir.¹⁶⁵ Erkeklerle hitap eden bu ayette hanımlarının, kendilerinin anaları olmadıkları, bu çeşit sözlerin yalan ve

¹⁶⁰ Francis Dvornik, Konsiller Tarihi- İznikten II.Vatikan'a, (çev:M Aydın), Ankara 1990, s. 64.

¹⁶¹ İbranilere, 5/1-3.

¹⁶² Anne Marie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara 1955, s. 125.

¹⁶³ Zuhayli, a.g.e., c:4, s.306.

¹⁶⁴ Ebu Davud, Salat 235; Buhari, Mevakit, 6; Müslim, Mesacid, 282; Tirmizi, Emsal, 5; Nesai, Salat, 7.

¹⁶⁵ Mücadele, 3-4.

çirkin olduğu vurgulanmakta, keffaret vererek sözlerinden dönmeleri için fırsat tanınmaktadır. Böyle bir durum için keffaret bedeli ise (hanımına yaklaşımdan önce) bir köle azat, köle bulamazsa ara vermeden iki ay oruç tutmak, buna gücü yetmiyorsa altmış fakiri doyurmaktır.

Adam öldürme keffaretine gelince; en büyük günahlardan sayılan kasten adam öldürmenin keffareti yoktur. Bunu yapan insanların ebedi olarak cehennemde kalacakları bildirilmiştir.¹⁶⁶ Keffarete konu olan öldürme fiili yanlışlıkla veya kazara adam öldürmedir. Bu durumda bir köle azat edilir ve kul hakkı olarak da diyet ödenir. Bunlar için gücü yetmeyenler aralıksız iki ay oruç tutmalıdırlar.¹⁶⁷ Haksız olarak öldürülme, sakat bırakılma ve yaralanma halinde ceza veya kan bedeli olarak mal veya para üzerinden ödenen diyet uygulamaları konusunda Hz. Muhammet ve dört halife devrine ilişkin farklı rivayetler bulunmaktadır.

Keffareti Kur'an ayetleri ile belirlenen bir diğer konuda tıraş meselesidir. İhrama girmiş hacıların uyması gereken kurallardan biride başlarını tıraş etmemeleridir. Ayete göre ihramlıların hastalık gibi bir sebeple tıraş olmaları halinde fidye olarak ya üç gün oruç tutmaları, ya sadaka vermeleri, ya da kurban kesmeleri gerekmektedir. Verilecek sadak konusunda da yine Hz. Peygamberden rivayet edilen farklı hadisler bulunmaktadır.¹⁶⁸

Ramazan ayında bilerek ve isteyerek orucunu bozan kişi için önerilen keffaret, peygamber efendimizin hadislerine göre öncelikle köle azat etmek, buna güç yetmiyorsa aralıksız iki ay oruç tutmak, buna da güç yetmiyorsa altmış fakiri sabah akşam doyurmaktır.¹⁶⁹

Yemin keffareti ise, daha önce bahsedildiği üzere ya on fakiri yedirmek veya giydirmek, ya bir köle azat etmek, yahut üç gün oruç tutmaktır.

III. IV. Üç İlahi Dindeki Keffaretlerin Mukayesesi

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'deki keffaretin anlamı farklılık arz etmektedir. Yahudiliğin bir ahit dini olmasından, Yahudilerin seçilmiş, imtiyazlı bir millet olduklarına inanmalarından kaynaklanan durum keffaretle alakalı durumlarda kendini hissettirmektedir. Keffaretin Yahudilikteki anlamı günah işleyerek saf ve temiz hali bozulan insanın, Tanrı ile yeniden beraber olabilmesi için, günah işlemeden önceki haline dönmesidir. İnsanlar ferdi olarak günah işledikleri gibi toplu olarak da günah işleyebilirler. Bu günahların getirdiği kirlilikten arınmanın en etkili yolu ise keffaret kurbanlarıdır. Bu kurbanlar günlük olduğu gibi yıllık da olur. Yahudi takviminin Tışri onuncu günü keffaret günüdür ki bütün Yahudiler tarafından Tanrı ile yeniden barışmak için kutlanır. Kurban, Kudüs'deki Süleyman mabedinde kesilmelidir. Fakat M.S. 70'de ma-

¹⁶⁶ Nisa, 93.

¹⁶⁷ Nisa, 92.

¹⁶⁸ Buhari, Keffarat, 1; Müslim, Hac, 80-84; Ebu Davut, Menasik, 42.

¹⁶⁹ Buhari, Savm, 31; Müslim Sıyam, 14.

bet yıkıldığından beri Yahudiler kurban kesmemektedirler. O zamandan beri kurbanların yerini oruç, dua, sadaka, tövbe, ıstırap, sürgün gibi fiiller almıştır. İslamdaki gibi keffaretler net olarak belli değildir. Her türlü günaha girme, hastalıktan, pislikten ve benzeri durumlardan keffaret ile kurtulmak mümkündür.

Hristiyanlık'da, Yahudilik ve İslamiyet'de olmayan "asli suç" inancından dolayı daha farklı bir keffaret anlayışı sergilenir. Asli suç inancına göre her doğan insan Hz. Adem ile Hz. Havva'nın işledikleri günahattan dolayı günahkardır ve Tanrı küsmüştür. İnsanlığın günahı için Hz. İsa çarmıhta gerilerek kendini feda etmiş ve bunun sonucu Tanrı ile barış sağlanmıştır. İşte bundan dolayı Hristiyanlık'da keffaret denilince Hz.İsa'nın ölümü anlaşılmaktadır. Ayrıca vaftizin de asli suça keffaret olduğuna inanılır, fakat bunlar insanın kendi iradesinde olmayarak, doğuştan getirdiği günahlar içindir. Bir de kendi iradesi dahilinde işlediği günahlar vardır. İşte bunlarla ilgili olarak zaman içinde kilisenin geliştirdiği diğer keffaret vasıtaları; vaftiz(hem asli günah, hem diğer günahlar için), günah itirafı(tövbe), endüljans ve evharistiadır.

İslam'da ise keffaretler Allah'ın kullarının kusurlarını bağışlamak için vermiş olduğu bir kolaylıktır. Her hususta değil, Kur'an ayetleri ve sünnetlerle belirlenmiş olan konularda uygulanır. Köle azat etmek, oruç tutmak, fakirleri yedirip giydirmek ve kurban kesmek keffaret araçlarıdır. Buradan anlaşılacağı gibi İslam'da keffaretler, hem kişiyi ruhen olgunlaştıran, hem de toplumda sosyal barış ve adaleti tesis etmeye yarayan fiillerdir. Köle azat etmenin keffaretler konusunda öncelik arz etmesi, İslamın insan hürriyetine verdiği önemi göstermesi açısından manidardır. Daha sonra gelen oruç ibadeti ise, bilhassa nefis terbiyesi ve irade eğitimi açısından oldukça etkili bir ibadettir. Oruç tutan insan sadece keffaretini ödemiş olmakla kalmamakta, cezasını öderken aynı zamanda bu suçları tekrar işlememe hususunda eğitilmektedir. Yani İslam'daki keffaret eylemlerinde bir bedeli ödemekten daha ziyade, insanların tekrar bu suçları yapmamasına yönelik bir davranış tarzı öne geçmektedir. Üçüncü sırada gelen fakirleri yedirmek ve giydirmek ise sosyal barış ve toplumsal huzur açısından fevkalade olumlu eylemlerdir. Sadece bir yerde keffaret olarak zikredilen kurban da zaten fakirlerle paylaşılan bir yemektir.

Keffaretler yönünden her üç dindeki ortak nokta ise, keffaret eylemleriyle birlikte pişmanlık ve tövbenin gerekliliğidir.

IV. Üç İlahi Dinde Keffaret Olarak Kurbanın Rolü

Bu çalışmanın sonucunda Yahudilik ve Hristiyanlıkta "keffaret" denilince ilk akla gelenin "kurban" olmasına karşılık, İslam'da bunun hemen hemen hiç olmadığını söyleyebiliriz. Kurban; Yahudilikte çoğu yakılan takdime olmak üzere hayvanlardan; Hristiyanlıkta ise bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır: Hz. İsa. İslamda ise keffaret olarak kurban tek bir yerde; ihram yasaklarına uylmadığında gerekmektedir ki orada da oruç tutmak ve fakirleri doyurmaktan

sonra zikredilmiştir. İslamda keffaret için ne Yahudilikteki gibi kan dökmek ne de Hıristiyanlıktaki gibi insan kurbanı vardır.

Yahudilikte “kurban” adıyla yapılan şey tam bir hayvan katliamıdır. Onlardaki; Tanrı’nın kurbanlardaki payının kan, duman ve koku olduğu inancına İslamda yer yoktur. Müslümanlar da Yahudiler gibi kan yiyip içmezler ama bu, kanın, Tanrının hakkı olduğu inancından kaynaklanmaz. Yahudilikte keffaret kurbanları yakılmasına rağmen, İslamda kurban, fakirlerle paylaşılan tam bir ziyafettir.

Yahudilik ve Hıristiyanlık pek çok gizemleri ve muammaları olan dinlerdir. Bu dinlerde ibadetler söz konusu olduğunda insanlarla Allah arasında din adamları vardır. Dolayısıyla kurban ibadeti de tek başına yerine getirilmesi mümkün olmayan bir seremonidir. Bilhassa Yahudilikte kurbanın ta amacından başlayarak sunma işleminin sonuna kadar yapılması gereken bir sürü kuralın Tevrat’ta ayrıntılarıyla anlatılması ilginçtir. Herşeyden önce kurban rastgele bir yerde ve bu işle görevli olanların(Levililer) dışındaki kimseler tarafından sunulamaz. Tevrat’a göre bu iş için en münasip yer Yahve’nin insanlarla buluştuğu yer olan “Toplanma çadırı”nın¹⁷⁰ kapısının önüdür. İsrailoğulları çölde kaldıkları süre boyunca bu çadırın önünde kurbanlarını takdim etmişler, Kenan’a girmelerinden sonra da Şilo’da kalıcı bir çadır kurmuşlar, Bu ibadet yerinin yokluğunda da kurbanlarını “Yüksek Yerler”de sunmuşlardır. Hz. Süleyman’ın (ö.y.M.Ö.930) Beyt ha Mikdaşı yaptırmasıyla birlikte “Yüksek Yerler”de kurban sunumu bitmiştir.¹⁷¹

Yahudilikte kurban edilecek hayvanların cinsi, yaşı ve niteliği de belirtilmiştir. Sadece herhangi bir kusuru olmayan evcil hayvanlar ile en mutedil kuşlar kurban edilebilir. Kurban hayvanının kusursuz olması, sembolik olarak bunları sunan insanın da bedenen ve ruhen sağlıklı olmasını zorunlu kılar. Kurban edilen hayvanların statüleri de Tanrı’nın mazlumlarla bir olduğunun işaretidir. Çünkü arslan öküzü, leopar keçiyi ve kurt da kuzuyu avlamak için uğraşır. Bunun için Tanrı “zulmedenleri değil, mazlumları sunun” buyurmuştur. Kuşların tüyleriyle beraber sunulması ise -tüylerin yanınca çıkardığı tüm kötü kokuya rağmen-fakirlerin küçük görülmemeleri gerektiğini sembolize etmektedir. Takdimelerin vazgeçilmez bir unsuru da tuzdur. Tuz, insanı temizleyen ve günahların affedilmesine sebep olan ızdırabın sembolüdür. Juda ha Levi’ye göre mezbahın üzerindeki ateş, halkın Tanrı’dan, Tanrı’nın da halkın misafirperverliğinden memnun olması ve sunularını kabul ettiğinin bir işareti olarak Tanrı’nın arzusuyla yanmaktadır. Kurban sunan kişinin kurbanlık hayvanın başı üzerine ellerini koymasının sebebi ise, değişik şekillerde yorumlanmaktadır. Bir görüşe göre, kişi, günahının cezası olarak hayatını Tanrıya borçludur. Fakat İlahi rahmet dolayısıyla kurbanın o hayatın yerini almasına izin verilmiştir. Suç,

¹⁷⁰ Konu ile ilgili olarak bkz: Çıkış 26.bab.

¹⁷¹ Besalel, a.g.e., c:2, s.339.

ellerin kurbanın başı üzerine konmasıyla sembolik olarak hayvana geçmektedir. Diğer bir görüş ise; ahlaken zayıflamış olan “eller”in, sunulacak kurbandan dolayı kazanılacak olan iyileşmeye sevketmesinin sağlanmasıdır. İnsanlar, karnın akıtılması ve kurbanın yakılmasını seyrederken de, eğer ilahi rahmet olmasaydı günahlarını bizzat kendi kanları ve vücutları ile ödemek zorunda kalacaklarını düşünmelidirler.¹⁷²

Tevrat’da büyük günahların keffareti olarak Tanrı’ya sunulan boğanın yağının mezbahda, derisine varıncaya kadar diğer bütün parçalarının ise çadırın dışında kül dökülen yerde yakılması istenir.¹⁷³ Kurbanın tamamıyla yakılmasının sebebi genellikle keffaretin, ceza çekme- telafi şeklinde bir karakter taşımasından kaynaklanmaktadır. Kurbanın yemek olarak dışlanması sebebi ise kurban hayvanının günah ya da bir başka pisliğin taşıyıcısı olduğuna inanılmasıdır ve bu yüzden de boğazlanarak toplanma çadırının dışında yakılır.¹⁷⁴

Yahudi mistisizminin en önemli kitabı olan Kabbala’ya göreyse; kötü güçler insanın etine ve kanına yerleştiğinden, et ve kanın kurban edilmesi gerekmektedir. Başka bir yorum ise; kurban etinin aslında şeytan için olduğu, Tanrı’nın sadece insanın niyetiyle ilgilendiği şeklindedir. Bir çok Kabbalist, kurbanın en azından bir bölümünün, şerrinden emin olabilmek için, Sitra Ahra’ya -kötü güç- verildiği görüşündedir. Özellikle Keffaret Günü’ndeki keçi, sadece Sitra Ahra’ya verilmek içindir. Bununla Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki kutsal birlikten kötü güçleri çıkarıp atmak amaçlanmış; ayrıca şeytanın İsrail’e duyduğu kıskançlığı yok ederek, bu birliğe ulaşmayı kolaylaştırması ümit edilmiştir.¹⁷⁵

Hristiyanlık’da da kurbanın seremonik özelliği ve din adamlarının rolü açıktır. Hz. İsa’nın ölümünden sonra sembolik bir şekil alan ve ancak rahipler önderliğinde icra edilebilen, Hz. İsa’nın eti ve kanının yerine geçtiğine inanılan ekme-şarap ayini ile kurban ibadeti yenilenmiş olmaktadır.

İslamiyet’de din adamları adı altında bir sınıf olmadığından kurbanlıklar, kesebilecek ehliyete sahip olan her kişi tarafından kesilebilir. Bir hayvanı kurban olarak kesme eylemi ile yemek için kesme eylemi arasında hiçbir fark yoktur ve seremoni özelliği taşımazlar. Sadece keffaret amacıyla kurban kesen kişinin keffaret eylemini tamamlayabilmiş olması için kurbanı fakirlere dağıtması gerekmektedir.

İslamiyet ve Yahudilik arasında kurbanlık hayvanlar yönünden de fark vardır. İbraniler’de deve temiz kabul edilmediğinden kurbanlık olmaz.¹⁷⁶ İslamiyet’de ise kuşlar kurban edilemezler. Kurbanlık hayvanlar sadece sığır, deve, koyun ve keçiden ibarettir.

¹⁷² Encyclopaedia Judaica, c:14, “Sacrifice”md.

¹⁷³ Levililer, 4/1-12.

¹⁷⁴ The Encyclopaedia of Religion, “Sacrifice”md.

¹⁷⁵ Encyclopaedia Judaica, c:14, “Sacrifice”md.

¹⁷⁶ Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, 2.basım, İstanbul, 1999, s.130

Burada üç İlahi dinde keffaret-kurban ilişkisini ortaya koymaya çalışırken yemin-keffaret-kurban arasındaki tek ilgiyi Eski Ahit'de bulduğumuzu hatırlatalım. Yemin keffareti olarak kurban sadece Yahudilik'de vardır. Bir olay hakkında bilgisi olup da kendisinden şahit olarak yemin etmesi istenen kişinin bunu reddetmesi ve daha sonra pişmanlık duyması halinde keffaret olarak kurban sunması istenmektedir. Hristiyanlık'da ve İslamiyet'de ise yemin keffareti olarak kurban rastlanmaz.